

Fazekas Mihály évfordulójára

Fazekas Mihályról mindmáig a legelőbb, legszemléletesebb képet barátja, a költő *Csokonai Vitéz Mihály* hagyta ránk: Várad utcai háza kiskertjében lép elénk a fűvészkedő, kertészkedő „drusza”, s szinte filmszerűen kinagyítva látjuk meg „félíg harmatos Linnéjét” is (a század botanikai bibliáját), ahogy pipája mellé veszi, A „kerek hajnal” által fényküllőzött kis kert útján közeleg felénk a költő:

Számlálgatja vig orcáival
Az ezüst jácintokat
Az ibolyák aranyjával
A szagos gyémántokat.

Ne higgyük azonban, hogy kis kertje idilljébe menekült, a világnak hátat fordító emberről van itt szó, aki Voltaire szellemében —beleútván a világi perpatvarba — a „műveljük kertjeinket” igéjét tette jelmondatául! Lám csak, megállt:

... a rendtartó méheknél
Kedve-telve ácsorog
S érzi, hogy az embereknel
Az ország nem így forog ...

Fazekas Mihály, Debrecen szegény, de nagy költője, az ország dolgán tartotta a szemét. A nyári esőben nemcsak azt vette észre, hogy kis kertje mint frissül fel tőle, hanem azt is érzi, hogy mit jelent az eső a földeknek, a föld munkásainak és azok kihasználóinak:

Jókor értél hát kis esőcske! látod!
Mennyi sínlődöt hozol új erőre!
Es ki nem dicsér! Csak az, aki búzáat
Vett nyereségre.

Ő gyaláz, mert a gabonának árát
Megtörőd, s amit beszédett, nyakán vész.
Add Uram! hogy rá dohosodjon, a nép
Rá ne szoruljon.

Ilyen ember volt a *Lúdas Matyi* szerzője: szíve mélyéből érzett együtt a kiszolgáltatott köznéppel. Itthon volt a hazai világban, mégpedig a lent élők világában volt otthon igazán: „A küzdelem honi talajon folyik, minden dobbanásukra az édes hazai föld visszhangzik egy keservesen hiteleset. Az idegen forrás ellenére is Lúdas Matyi a legnemzetibb époszuk” — írta *Illyés Gyula*. S ehhez ma már azt is hozzátehetjük: még a forrása sem volt annyira idegen, mint korábban gondolták. Végső soron agyagtáblákon fönmaradt 3000 éves keleti mese, amely később Ukrajnától Franciaországig elterjedt. Fazekas azonban nem a francia hadszíntéren juthatott hozzá, mint vélték, hanem a moldvai magyarok között, akiknél szintén megtalálták népmeseként e történetet. Az „*Eredeti magyar rege* (-mese)” a vers címlapján erre a moldvai magyar népmesére utal. Innen érthető a kis eposz megejtően hű népmesei stílusfogásai, valamint az, hogy „A történet befejezésére Fazekas megint a népmesék szerkezetét használja. Lélektanilag talán döccen egyet az éposz, de a költői igazságszolgáltatás teljesen diadalmaskodik” — amint *Illyés Gyula* írja.

Am a moldvai s a belgiumi hadszínteret megjárt költő nemcsak a hazai köznépi dolgaival érzett együtt. A véres ütközetekben is az emberség szavát hallatta — a felvilágosodás századának humanista eszményeihez híven. Így biztatta egy „csatadal”-ában harcra legényeit:

Nyomd bé fiam a süveged, jól
S rettentő kardod magyarán markodba szorítván
Rajta vitéz! Nagy szíved után, nagy lelked azonban
Melly a győzöttön könyörülő, nyomba kövessen.

De nemcsak a társadalom rendje s dolgai érdekelték, hanem a Természet örök rendje is: a földi virágoké éppúgy, mint az ég csillagáié. Linné nemcsak botanikai kalauza volt, hanem megalkotta — sógorával, *Diószegi Sámuel* — a „magyar Linné”-t, a *Magyar Fűvészkönyv*-et, s megteremtette a modern magyar botanikai szaknyelvet.

Már az 1814-ben megjelent Lúdas Matyi is árulkodik ilyenemű érdeklődéséről:

Doctori módon
Harmadik ujjával megbökvén homloka búbját:
Fördövíz szaporán, úgymond, és fűvek! ezeknek
Elszámolja külön neveket: száz erdei, réti
Dudvák voltak ezek: nyúl-, farkas-, békacseresznyék;
Medve-, szamár-, dísznó-, eb-, egér-, kutya-, macskatövis;
Hát még az angyal-, szent-, s ördög-gyökerek (mivel akkor
A fűvek neve csak barom. ördög, s szent vala; Fűvész-
Könyv még nem lévén).

Németh László szerint a botanika a század legjellemzőbb tudománya volt: „A botanika ebben a korban nemcsak friss, virágzó ismeret, amely alig néhány évtizede temette el nagy törvényhozóját, de világjárvány is, amely még a debreceni homokon is hódolókat foghatott, mint a tudós Weszprémi veje, Földi János, Diószegi Sámuel és az igen nagy költő Fazekas Mihály. Ha csakugyan lehet Debreceni körről beszélni, hát az a botanika tudósainak és dilettánsainak a köre volt: poétáké és fűvészeké, ami körülbelül egyet is jelentett abban a korban, mint azt Csokonai lírája s a legszebb magyar nyelvemlékek egyike: a Debreceni fűvészkönyv is bizonyítja.”

A botanika hímpora valóban ott csillog a debreceni költő versein, bárhol is üssük föl kis kötetét:

Harmatoddal részegülve
A virágos tarka rét,
Hímje növel egyesülve
Néked ontja fűszerét:
A nap éles fénye súlyján
Mínthogy untig szenvedett,
A kaszás a szüre ujján
Alva tisztel tégedet.

— írja a *Nyári esti dal*-ban.

S a feltűnedező csillagokban is ugyanazt a rendet kereste, amit a növények birodalmában is megtalált — s amelyet az emberek országaiból annyira hiányolt. S nem is fejezhetjük be szebben a költő arcképét halála 150. évfordulóján, mint azzal a versével, melyet az első olyan debreceni kalendáriumra írt, „mellyből az időjövendölés kimaradt.” Nemcsak írója jelleme világol ki belőle, hanem mögötte földereng az a virtuális ország is, amelyet majdan a tudomány és a munka, a tudás és a szorgalom teremhet meg:

A boszorkány, a levegői sárkány,
Tátos és tündér, kik az ostobáknak
A setétben ült babonás világban
Bábjai vóltak:
Szent hevétől a szabad értelemnek
Mind elolvadtak, valamint az ablak
Zúzmarázból egy hideg északán nőtt
Cifra virágl.
Oh dicső nemzet! Te ki hajdanában
A vitéz korban egekig ragyogtál,
A világosság kiderült korában
Ejbe maradnál? ...
Munka, gondosság, ezek amik által
Várhatunk vidám napokat napunkra,
S nem szorulunk a panaszos kenyérért
Más küszöbére.

Mi akartunk tisztelni a debreceni költő emléke előtt, de lám, mint a holta után is tanító jó tanár, ő tisztelt és ajándékozott meg bennünket közhasznót célzó gondolataival.

Szilágyi Ferenc

(Kaposvár)